

K TAUTOLOGIÍM A NEZÁVISLOSTI STAVŮ VĚCÍ V TRAKTÁTU

(Co jsem o *Traktátu* napsal, a co ne)

Jaroslav PEREGRIN

Nikdy by mně nenapadlo vydávat to, co jsem ve svém *Úvodu do analytické filosofie* (Herrmann a synové, Praha, 1992)¹ napsal o Wittgensteinově *Traktátu* za nějakou hlubokou analýzu. Ta knížka byla koncipována jako jen nejzákladnější úvod do analytické filosofie. (Nevím, zda si příslušníci dnešní nejmladší filosofické generace uvědomují, že v době, když jsem ji psal, bylo pro nemalou část filosofické veřejnosti v tehdejším Československu vůbec překvapením, že i *tomuhle* někdo říká *filosofie*). Knížka byla navíc spichnuta trochu horkou jehlou; a já cítím jako velký dluh, že jsem dosud nedal dohromady nějakou lepší verzi². Přes tohle všechno si ale myslím, že výtky, které mi ve svém článku *Metafyzika Wittgensteinova Traktátu* (*Organon* 8, 2001, 131 – 149) adresuje Martin Schmidt, nejsou opodstatněné.

1. Autor píše (str. 133, pozn. 3): „Peregrin uvádza tvrdenie, podľa ktorého Wittgenstein výroky filosofie (metafyziky) stotožnil s tautológiami (...). Toto tvrdenie je zavádzajúce. Podľa Wittgensteina sú tautológiami len výroky, ktorých logická forma má formu tautológie, ako napríklad výroky logiky. To, čo majú výroky filosofie spoločné s výrokmi bez smyslu (výroky s formou tautológie), je skutočnosť, že sú analyticky pravdivé, t.j. že ich pravdivosť nezávisí od stavu sveta.“

Autor tedy (jestli mu dobře rozumím) souhlasí s tím, že věty filosofie nejsou podle Wittgensteina empirické (závislé na stavu světa), avšak tvrdí, že nejsou tautologiemi, protože tautologie podle něj u Wittgensteina tvoří vlastní podmnožinu množiny „analytických“ (ne-empirických) vět a že jsou vymezeny jako věty určité formy.

Není mi jasné, jakým způsobem je tohle podle něj slučitelné s Wittgensteinovou definicí pojmu tautologie, jak ji nacházíme v *Traktátu* (§4.46): „Mezi možnými

¹ Oficiální název této knihy byl vlastně *Logika ve filosofii, filosofie v logice (Historický úvod do analytické filosofie)*; *Úvod do analytické filosofie* je zkrácená verze titulu, kterou dal nakladatel na přebal.

² Pracovní verze některých kapitol z připravované nové verze je možné najít na mé internetové stránce: www.cuni.cz/~peregrin/writings-cz.htm.

skupinami pravdivostních podmínek existují dva extrémní případy. V jednom z nich je věta pravdivá pro veškeré pravdivostní možnosti elementárních vět. Říkáme, že tyto pravdivostní podmínky jsou tautologické. Ve druhém případě je věta pro veškeré pravdivostní možnosti nepravdivá: tyto pravdivostní podmínky jsou kontradiktorické. V prvním případě nazýváme větu tautologií, ve druhém případě kontradikcí.³

Wittgenstein tedy podle mne definuje tautologii nikoli jako větu určité formy, ale jako větu, která je pravdivá nezávisle na stavu světa. (Jinou věcí ovšem je, že Wittgenstein dále dovozuje, že v logicky dokonalém jazyce nemohou tautologie nemít určité formy.) Termín *analytický* se v *Traktátu* objevuje na jediném místě, a to v §6.11: „Věty logiky tedy neříkají nic. (Jsou analytickými větami.)“⁴. Nemám tedy nejmenší ponětí, o co autor své tvrzení, že nikoli všechny věty, které jsou nezávislé na stavu světa, jsou podle Wittgensteina tautologie, opírá.

2. O mé další (dvojitě?) chybě se dovidáme následující (str. 145, pozn. 11): „J. Peregrin v súvislosti s článkom [*Some remarks on logical form*] urobil hneď dvojakú chybu. Aj on podľahol dojmu, že Wittgenstein v spomenutom článku kritizuje časti 5.134 a 5.135 o logickej nezávislosti stavov vecí, a ich obrazov. Túto skutočnosť sa pokúsil demonstrovat' na dvojici výrokov ‚X je červené‘ a ‚X je biele‘ (...).“ Tohle je ovšem skutečný surrealismus: v mé knize se o uvedeném článku vůbec nepíše; tudíž v ní není ani nic o tom, co z *Traktátu* v něm Wittgenstein kritizoval; a tudíž se v ní pochopitelně také nic takového nepokouším demonstrovat.

Co jsem v knize skutečně napsal, je tohle: „Některé své názory z *Tractatu* začíná Wittgenstein revidovat po svém návratu do akademického života v roce 1929. Prvním, co podrobuje kritice, je představa o nezávislosti elementárních situací, a tedy elementárních vět. Věty jako *X je červené* a *X je bílé* se zdají být elementární; a přece nemůže být jedna z nich pravdivá, je-li pravdivá druhá. Jednou z cest, jak nezávislost udržet, by bylo prohlásit vlastnosti *být červený* a *být bílý* (tedy, v terminologii *Tractatu*: předměty *červeně* a *bělost*) ne za jednoduché, ale už za konglomeráty, z nichž jeden obsahuje negaci něčeho z toho, co obsahuje druhý. To by však v podstatě znamenalo obětovat průzračný *tractatovský* obraz korespondence: slova by pak nekorespondovala s předměty, ale už s nějakými jejich konglomeráty.“

Doklady o tom, jak se Wittgensteinovo myšlení po jeho návratu do akademického světa vyvíjelo, se samozřejmě zdaleka neomezují na článek, kterým se zabývá Schmidt. Tak v rozhovoru s členy Videňského kruhu 22.12.1929 na toto téma říká: „Říkám-li například: ten a ten bod v zorném poli je *modrý*, pak vím nejenom to, ale také, že tento bod není zelený, ani červený, ani žlutý atd. Přiložil jsem najednou celou

³ „Unter den möglichen Gruppen von Wahrheitsbedingungen gibt es zwei extreme Fälle. In dem einen Fall ist der Satz für sämtliche Wahrheitsmöglichkeiten der Elementarsätze wahr. Wir sagen, die Wahrheitsbedingungen sind tautologisch. Im zweiten Fall ist der Satz für sämtliche Wahrheitsmöglichkeiten falsch: Die Wahrheitsbedingungen sind kontradiktorisch. Im ersten Fall nennen wir den Satz eine Tautologie, im zweiten Fall eine Kontradiktion.“

⁴ „Die Sätze der Logik sagen also nichts. (Sie sind die analytischen Sätze.)“

barevnou škálu. To je také důvodem toho, proč nemůže mít bod ve stejnou dobu různé barvy. Přiložím-li totiž ke skutečnosti *větný systém*, je tím – ... – již řečeno, že může nastat vždy jenom *jeden* stav věci, a nikdy více. Při psaní své práce jsem tohle ještě nevěděl a domníval jsem se, že veškeré usuzování spočívá na formě tautologie. Tehdy jsem ještě neviděl, že úsudek může mít i tuto formu: nějaký člověk je vysoký dva metry, není tedy vysoký tři metry. To souvisí s tím, že jsem byl přesvědčen, že elementární věty musejí být nezávislé; že z nastávání jednoho stavu věci nelze usuzovat na nenastávání jiného. Je-li ovšem správné moje nynější pojetí se systémem vět, je dokonce pravidlem, že z nastávání jednoho stavu věci lze usuzovat na nenastávání všech těch zbývajících, které jsou tímto větným systémem popisovány.⁵ (viz Waisman, F. (1984): *Wittgenstein und der Wiener Kreis: Gespräche*, Suhrkamp, Frankfurt, s. 64.)

Domnívám se, že úvahy o připisování barev, se kterými si Wittgenstein v té době tak lámal hlavu, ho postavily před dilema: buď musí opustit představu, že elementární věty jsou nezávislé, nebo musí opustit představu, že to, o čem hovoří jako o *jazyce*, má něco společného s našim faktickým, přirozeným jazykem. Po jistém lavírování v něm, podle mne, zvítězil závěr, že kdyby se vydal tou druhou cestou, pustil by se vlastně do přesně takové od skutečnosti odtržené metafyziky, jaká mu vždy byla proti mysli. A právě tohle bylo jedním z jeho prvních kroků na cestě od *traktátovské* koncepce ke koncepci, kterou nacházíme v jeho *Filosofických zkoumáních*.

⁵ „Wenn ich z. B. sage: der und der Punkt im Gesichtsfeld ist *blau*, so weiss ich nicht nur das, sondern auch, dass der Punkt nicht grün, nicht rot, nicht gelb usw. ist. Ich habe die ganze *Farbenskala* auf einmal angelegt. Das ist auch der Grund dafür, warum ein Punkt zu gleicher Zeit nicht verschiedene Farben haben kann. Denn wenn ich ein *Satzsystem* an die Wirklichkeit anlege, so ist damit – ... – schon gesagt, dass immer nur *ein* Sachverhalt bestehen kann, nie mehrere. Ich habe all das bei der Abfassung meiner Arbeit noch nicht gewusst und meinte damals, dass alles Schliessen auf der Form der Tautologie beruhe. Ich hatte damals noch nicht gesehen, dass ein Schluss auch die Form haben kann: ein Mensch ist zwei Meter gross, also ist er nicht drei Meter gross. Das hängt damit zusammen, dass ich glaubte, die Elementarsätze müssten unabhängig sein; aus dem Bestehen eines Sachverhaltes könne man nicht auf das Nichtbestehen eines anderen schliessen. Wenn aber meine jetzige Auffassung mit dem Satzsystem richtig ist, ist es sogar die Regel, dass man aus dem Bestehen eines Sachverhaltes auf das Nichtbestehen aller übrigen schliessen kann, die durch das Satzsystem beschrieben werden.“